

בין אברהם לנח

מדוע לדרוש לגנאי?

ידועים דברי רש"י על הפסוק הפותח את הפרשה: "אלה תולדת נח נח איש צדיק תמים היה בדרתיו את האלקים התהלך נח" – "יש מרבתינו דורשים אותו לשבח, כל שכן שאילו היה בדור צדיקים היה צדיק יותר; ויש שדורשים אותו לגנאי, לפי דורו היה צדיק ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום".

כאשר נעיין, נמצא שגרסאות שונות של דברי רש"י נאמרו הן במסכת סנהדרין והן במדרש רבה במקום (יובאו להלן), אולם נעדר מהן הביטוי החריף – "דורשים אותו לגנאי". מקורו של ביטוי זה הוא במדרש תנחומא ישן:

מהו בדורותיו? יש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי – צדיק בדורותיו ולא בדורות אחרים. משל למה הדבר דומה? אם ייתן אדם סלע של כסף בתוך מאה סלעים של נחושת, אותה של כסף נראית נאה, כך היה נח נראה צדיק בדור המבול. יש דורשין אותו לשבח, כיצד? לנערה שהייתה שרויה בשוק של זונות והייתה כשרה, אילו הייתה בשוק הכשרות על אחת כמה וכמה. משל לחבית של אפרסמון שהייתה נתונה בקבר והייתה ריחה טוב, אילו הייתה בבית על אחת כמה וכמה.^א

כמו בדברי רש"י, נקודת הגנאי היא בהשוואה הנערכת בין נח לאברהם. בשפת המדרש, נמשל אברהם לסלע של זהב המאירה בכל מקום, בעוד נח הוא סלע של כסף שאינה נחשבת אלא לעומת סלעי הנחושת הפחותים ממנה.^ב בהמשך דבריו מוסיף רש"י לחדד השוואה זו: "את האלקים התהלך נח" – ובאברהם הוא אומר 'התהלך לפני', 'אשר התהלכתי לפניו'. נח היה צריך סעד לתומכו, אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו".

על שיטת התנחומא שואלים המפרשים: מהו המניע לדרוש את עניינו של נח לגנאי, כאשר אפשר לדרוש אותו לשבח? ראשית, הלא פשטי המקראות מדברים בשבחו; שנית, הרי גם

א. תנחומא (בובר) נח, סימן ו.

ב. ראה גם במדרש תנחומא החדש (דפוס ורשא, נח, סימן ה): "בדורותיו" – ולא בדורות אחרים, שאילו היה בדורו של אברהם אבינו לא מצא ידיו ורגליו".

את גנותה של בהמה טמאה הקפיד הכתוב שלא לפרש^ג, ומה לנו לדרוש בגנותו של אדם^ד; ושלישית, הרי מצווה לדון את כל האדם לכף זכות!^ה

בין בעלי תשובה לצדיקים

שאלה דומה ניתן לשאול גם על גרסאות המדרש שאינן שופטות את נח בחומרה כה רבה. כך נאמר בגמרא:

"איש צדיק תמים היה בדורותיו" – אמר רבי יוחנן: בדורותיו ולא בדורות אחרים; וריש לקיש אמר: בדורותיו, כל שכן בדורות אחרים.

אמר רבי חנינא: משל דרבי יוחנן למה הדבר דומה? לחבית של יין שהייתה מונחת במרתף של חומץ; במקומה – ריחה נודף, שלא במקומה – אין ריחה נודף. אמר רבי אושעיא: משל דריש לקיש למה הדבר דומה? לצלוחית של פליטון שהייתה מונחת במקום הטינופת; במקומה – ריחה נודף, וכל שכן במקום הבוסם.^ו

אין זו מחלוקת של ממש^ז. גם ריש לקיש מודה בוודאי שהיו בעולם צדיקים גדולים מנח, צדיקים שלא נאלצו להיאבק בסביבתם ומתוך כך היו מסוגלים להפנות את כל כוחותיהם לשגשוג רוחני, וגם רבי יוחנן מודה שאין לבטל את מדרגתו של נח, שנלחם ברע ויכול לו.

אם כן, שבה הקושיה להדריך את מנוחתנו: מאחר וניתן למצוא בנח צד משמעותי מאוד של מעלה וחיוב, וכך מורים פשטי המקראות, מדוע ראה רבי יוחנן לנכון להמעיט בערכו?

ג. ראה פסחים ג, א.

ד. זרע־אברהם על בראשית רבה ל: ט.

ה. עיון יעקב על סנהדרין קח, א. ראה אבות א: ו.

ו. סנהדרין קח, א.

ז. לולא דמסתפינא אפשר לומר שמחלוקתם של רבי יוחנן וריש לקיש קשורה בדרכם הרוחנית. ריש לקיש, כמו נח, צמח על רקע שלילי כראש חבורה של לסטים שחזר בתשובה בעקבות מפגש עם רבי יוחנן והפך לתלמיד־יחכם גדול (כמובא בגמרא, בבא מציעא פד, א). מתוך כך, הוא מעריך את עמידתו של נח כצדיק בין בני דורו הרשעים, עמידה הכרוכה במלחמה עיקשת הנפרשת על פני חיים שלמים ודורשת גבורה עצומה. הוא נושא קל־זחומר, מתוך חייו שלו, ומשער בדעתו עד היכן היה נח מסוגל להגיע בכוחותיו העצומים אם היה נולד בסביבת צדקות תומכת ומחזקת. ר' יוחנן, לעומתו, התגדל מילדותו על טהרת הקודש ודמותו היא דמות של צדיק גמור. מתוך נקייתו וקדושתו הוא מתבונן בהישגיו הגדולים של נח, שהתורה קראתו "צדיק תמים", ומוצא לנכון להדגיש עם זאת שאין לייחס לנח מדרגה גבוהה ממדרגתו רק בשל הנסיבות הקשות שהיו מנת חלקו. ישנם גבהים אחרים לגמרי, מדרגות נשגבות שצדיקים גמורים יכולים להתנשא אליהן, שלעומתן אין הישגיו של נח נחשבים. ואלו ואלו דברי אלהים חיים. ועדיין הדברים צריכים זהירות רבה, בדלות השגתנו בדרכי האמוראים קדושי עליון, ודו"ק. ועיין עין־אי"ה ס: צו וכן ט: סח.

אדרבה, אם נח הוא כבעלת־תשובה ואברהם הוא כצדיק גמור, הרי כלל נקוט בידינו: "מקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין!"^ח

בין תשובת רשעים לתשובת צדיקים

מרן הרב זצ"ל עונה על שאלה זו:

כשם שצריכים להעלות את המידות והמחשבות הרעות לשורשן, כדי לתקן ולמתקן, כן צריכים להעלות את המידות והמחשבות הקטנות – אף־על־פי שהן טובות, אבל אינן במעלה גדולה ומאירה – למקור שורשן, ולהאירן באור של גדולה. וכשם שמועילים לעולם כולו בעליית המידות והמחשבות הנפולות, כך ויותר מועילים ומיטיבים לעולם על־ידי העלאתן של המידות והמחשבות הקטנות, כשעולות לאורה גדולה. ומידה זו של העלאת דברים קטנים לגדלות אינה פוסקת בכל עת ובכל שעה, והיא התשובה הגמורה שצדיקים גמורים באים על ידה להיות עולים במעלות בעלי תשובה.^ט

משמעות הדברים היא שהבנת התשובה כמתקנת את חטאי הרשעים מגמדת את מעלתה העצומה. יש בוודאי תשובה המהפכת רע לטוב, אך יש גם תשובה מרוממת יותר שאינה עסוקה בכפרת החטא אלא בהעתקת חיי האדם על כל אשר בהם מקנה מידה מצומצם של קטנות לעולם רחב של גדלות.

בזה מתיישבת קושייתנו, שכן אכן ישנו צורך גדול לחדד – על רקע הבנת מעלתם העצומה של בעלי־תשובה – את מעלת הצדיקים העליונים. אותם צדיקים גמורים, שאינם יכולים לעמוד במקומם של בעלי־תשובה, הם צדיקים שאולי לא חטאו – אך גם לא התרוממו כראוי להם. אך ישנם צדיקים בעלי מדרגה עליונה, צדיקים שהם גם בעלי־תשובה, ומתוך כך הם מתנשאים למעלה מעלה ממקומם של בעלי־תשובה שאינם צדיקים.

יש לציין כי במדרש רבה מובאת גרסה המזכירה מאוד את דברי הגמרא, אולם נתחדשה בה השוואה מעניינת שיש בה כדי לתרום לנידוננו:

רבי יהודה אמר... בדורותיו היה צדיק, הא אילו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל לא היה צדיק. רבי נחמיה אמר: ומה אם בדורותיו היה צדיק, אלו היה בדורו של משה או בדורו של שמואל על אחת כמה וכמה!^י

ח. ברכות לד, ב.

ט. אורות־התשובה יד: א.

י. בראשית רבה ל: ט.

נראה לומר שההשוואה בין דורו של נח ובין דורם של משה ושמואל, מחדדת את המסר שביקש רבי יוחנן להעביר. אם רש"י, בעקבות התנחומא, משווה את נח לאברהם, הרי המדרש ממקד את מבטנו על ההבדל שבין בני ישראל – לאחר היותם לעם ולאחר שקיבלו תורה מסיני – לבני נח.

צדקותו של נח היא צדקות של גויים, ובמסגרת זו אכן זכה להיות ראש לשועלים והוא ראוי להערכה ולשבח. אך אנו, בני ישראל, מבקשים להציב לעצמנו רף גבוה הרבה יותר. אנו מבקשים להיות זנב לאותם צדיקים עליונים, משה ושמואל, וללכת בדרכם. לא רק להתבלט כצדיקים על רקע עושי הרע והרשעה, אלא גם לגדל את העולם כולו מקטנותו ולרוממו משפלות ערכו. להיות צדיקים ובעלי־תשובה גם יחד^{יא}.

כך מגדיר מרן הרב זצ"ל את מעלת ישראל, לעניין זה:

כנסת ישראל נתייחדה מכל האומות להרים ברמה את הדגל של החלטה זאת בעולם שהטוב והישר של האדם היא התכלית היותר נשגבה שלו, ושהקריאה בשם ה' והשרשת ידיעה זו היא ההכשרה היותר בטוחה למגמה זו... כל מה שתהיה מושרשת בלבו של אדם יותר הקריאה בשם ה', כן יגדל טובו ויושרו ויהיה יותר מאושר לעצמו ולחברה כולה.^{יב}

אולם רש"י והתנחומא, כאמור, משווים את נח לאברהם אבינו דווקא – ומתוך כך לא דיים שהם ממעטים בשבח, אלא שהם מגנים אותו במפורש. זאת מכיוון שהשוואתו של נח לאברהם מפנה את תשומת הלב לא להבדל הערך שביניהם בלבד – אלא לנסיבות חייהם המשותפות.

אברהם, ממש כנח, צמח בין רשעי עולם האדוקים בעבודת אלילים. מתוך הנסיבות הקשות הללו, תורך חירוף נפש וגבורת חיים עצומה, בנה תנועה של תשובה עולמית ופרסם באוזני

יא. שמעתי פעם מתלמידי־חכם גדול שכאשר שמע אנשים המברכים נער ברי־מצווה ומאחלים לו שבעוד חמישים שנה יתרגש מהנחת תפילין כפי שהוא מתרגש ממנה כיום, תיקן ואמר: יהי רצון שבעוד חמישים שנה תרגיש אהבה ודבקות בה' פי חמישים ממה שאתה מרגיש כעת. זוהי תשובה עליונה.

יב. איגרות־ראי"ה, איגרת קע. וראה בהמשך הדברים אודות התנאים הדרושים לשם התגדלות למעלה עליונה זו: "וכאשר לתכלית השרשת הקריאה בשם ה' בלב ובנפש, ביחיד ובאומה בכללה, דרוש תלמוד קבוע, משחר טל הילדות של האדם, על כן לקח מקום בראש החינוך הישראלי תלמוד תורה, ודווקא תלמוד־תורה ולא ידיעות אחרות, שאין מטרתם כי אם להכשיר את האדם למלחמת החיים, ולא לעשותו טוב וישר לפני ה' ואדם. זאת היא הדרך העתיקה, אשר בה הלכו אבותינו מעולם, ועל־פי דרך זה נשמר שם ישראל בכלל".

הכול את אמונת ה'. הוא היה אברהם העברי – ש"כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד"^{יג}, וזכה להיות מייסד האומה הישראלית.

מתוך כך, אם יש במה לגנות את נח הרי זה בשל העובדה שכאשר נדרש הוא לפעולה דומה, כשנבחר לבדו מכל בני דורו לעבור את מי המבול בתיבה ולהקים עולם חדש וטוב יותר עם צאתו ממנה, כשל בכך ונתגלה בקלונו – "וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה"^{יד}.

אברהם אבינו היה נשיא אלקים לגויים, והעמיד אלטרנטיבה של ממש לתרבות הרשעה והחמס של סדום. הוא נלחם במלכי הדור החזקים ויכול להם, זכה להערכת כל יושבי הארץ ועשה נפשות רבות לאמונת ה'. הוא חולל מהפכות והורה דרך לעולם כולו. נח, לעומתו, הסתפק בשימור הקיים.

מתוך כך מובן מה ראו חכמים לדרוש בגנותו של נח, כדי למנוע את האפשרות שאנו – בני בניו של אברהם – נסתפק בהליכה בדרכו, ולא נשאף אל מורשתו של אבינו הגדול בענקים. לשם כך ראוי גם ראוי לחזור ולהדגיש: "אילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכלום!" ויהי רצון שנזכה לרומם את שאיפותינו ומחשבותינו, ומתוך כך לתקן עולם במלכות שדי, אמן.

יג. בראשית רבה מב: ח.

יד. מעין זה אנו מוצאים בלוט, שאמנם לא יזם את שתיית היין שהובילה לגילוי העריות עם בנותיו, אך גם לא נמנע מלשתף עמה פעולה (ראה רש"י לבראשית יט לג).